गुंलाया लसतायू पिथना

श्री स्वयम्भूचैत्यया गर्भगृहस बिज्यानाच्वपिं

पञ्चतथागतया मूर्ति

संक्षिप्त परिचय

अन्वेषक एवं सम्पादक

हेमराज शाक्य

प्रकाशक :

प्रेमरत्न शाक्य
मयूरवर्ण महाविहार
भिन्छेबहाल, यल ।

पिदंगु साल :

ने.सं ११९८
बु.सं. २५४२
वि.सं. २०५५
ई.सं. १९९८

मू : ३५।-

कम्प्यूटर सेटिङ्ग :

रीति लेजर प्रिन्ट
नागबाहा:, यल
फोन नं. ५३४८६७

थाकू :

बागमती छापाखाना
वनबाहा:, गाबाहा:, यल ।
फोन नं. ५३३८४७

पञ्चतथागत स्तुति

ॐकारोत्पन्नशुक्लाभं मध्यसिंहासनस्थितम् ।
बोध्यंङ्ग त्रिमुद्रया युक्तं वैरोचनमुनिं नमः ॥१॥

हूँकारोत्पन्ननीलाभं पूर्वे गजासनस्थितम् ।
भूस्पर्शमुद्रया युक्तम् अक्षोभ्यं श्रीघन नमः ॥२॥

त्राँकारोत्पन्नहेमाभं दक्षिणेऽश्वमारूढम् ।
वरदमुद्रया युक्तं नमामि रत्नसंभवम् ॥३॥

ह्रींकारोत्पन्नरक्ताभं पश्चिमे मयूरासनम् ।
ध्यानमूर्तिधरं नाथम् अमिताभमुनिं नमः ॥४॥

खंकारोत्पन्नश्यामाभम् उत्तरे गरूडासनम् ।
अभयमुद्रसंबद्धममोघसिद्धिं नमाम्यहम् ॥५॥

सौजन्य : बौद्ध स्तोत्र संग्रह

समर्पण

थुगु पृथ्वी मण्डलय् पञ्चबुद्धात्मक ज्योतिरुप स्वयम्भू चैत्य, धर्मधातु,
वज्रधातु, स्तूप, चैत्य विद्यमान जुयाच्वन। उगु त्रिरत्नालोक पुण्यकीर्ति
प्रति श्रद्धा, भक्ति, निश्चय तयाः पूजा सत्कार यानावइच्वन। लिसेंलिसें
अनेक प्रकारया सुधार व उद्धार कार्य नं प्रस्तुत यानावइच्वन।
उपिं सकल श्रद्धालु भक्तजनपिनि आचार बिचार पवित्र
जुयाः इहत्रस सुखसम्पत्ति परत्रस निर्वाणसम्पत्ति
प्राप्त जुयाः अन्तस पञ्चबुद्धया विशुद्ध
भुवनस वास लाइपिं जुइमा धकाः
प्रस्तुत पुस्तक श्रीस्वयम्भूयात
दोहलपा च्वना।
अस्तु।

भूमिका

श्री हेमराज शाक्यद्वारा लिखित "स्वयम्भू चैत्यया गर्भगृहस विराजित पञ्चतथागतको संक्षिप्त परिचय"मा वहाँले पञ्चबुद्ध सम्बन्धी सारगर्भित ज्ञानको कुराहरु लेखेर भगवान बुद्धका दर्शन सम्बन्धी चर्चा गर्नुभएको छ । उहाँ यस बिषयका ज्ञातामात्र होइन कि जीवनभर यस्तै ज्ञानवर्धक अनेक बौद्धग्रन्थ र पुस्तकहरु लेखेर नेपाली समाजलाई ऋणी बनाउनु भएको छ ।

यस्तै स्वयम्भूको महाचैत्यको गर्भगृहमा रहने पञ्चबुद्धका बारेमा उहाँले लेख्नुभएको यो पुस्तकको ठूलो आदर हुनेछ भन्ने मैले आशा गरेको छु । बौद्ध धर्मका बारेमा म जस्ता अल्पज्ञान भएका मानिसले अरु कुरा नलेखेर वरु त्यस चैत्यमा रहेका पञ्चबुद्धका बारेमा आफ्ना बिचार प्रकट गर्नु नै राम्रो होला भन्ने मैले ठानेको छु ।

स्वयम्भू महाचैत्यको गर्भमा पञ्चबुद्धको नाउँ रहे तापनि वस्तुतः त्यहाँ देखिने चारवटा बुद्धका प्रस्तर मूर्तिहरु चार दिशामा विराजमान भएको पाइन्छ । बीचमा रहने वैरोचन बुद्ध, जो बोध्यंग मुद्रामा वसेका हुन्छन्, उनी गर्भ भित्रै रहने हुनाले बाहिरबाट दर्शन गर्न सकिंदैन । तर यिनको निर्माण शैली अरु बुद्ध सरह नै हुन्छ भन्ने कुरा भनिरहन पर्दैन । बाहिरबाट देखिने चारवटा प्रस्तर मूर्तिको शैली पाल शैलीसंग अनेक कुरामा मेल खान्छ र कलात्मक दृष्टिले हेर्दा पनि यी मूर्तिहरुको रुप विलक्षण देखिन्छ तथा कलाको एउटा अति उत्तम नमूनाको रुपमा यिनलाई लिन सकिन्छ । भूमिस्पर्श मुद्रामा रहेको अक्षोभ्यको मूर्ति पूर्वमा, ध्यानमुद्रामा रहेको अमिताभको मूर्ति पश्चिममा, अभय मुद्रामा रहेको अमोघसिद्धिको मूर्ति उत्तरमा र वरदमुद्रा रहेको रत्नसम्भवको मूर्ति दक्षिणामा विराजमान छन् । भाव मुद्रामा बसेको ती सबै मूर्ति बेजोड छन् । शैलीमा, सीपमा, कलाकौशलमा र कुँदाइमा । किनभने यी चारै मूर्तिहरु प्रस्तरमा

कुँदिएका छन् । तर यी चारैवटा मूर्ति पद्ममाथि बसेको देखाइए तापनि बुद्धका दुबै पट्टि कुँदिएका बुट्टाहरु, यसका प्रभामण्डल र शिरमाथि रहेको छत्रसमेत सबै एकसाथ एउटा सिङ्गै ढुङ्गामा कुँदिएको यो अद्वितीय मूर्ति हो । त्यसैले यी मूर्तिहरुको कलात्मक गुण र कौशल झन् बढेको छ । "त्यस युगलाई प्रतिनिधित्व गर्ने खालको अर्को मूर्ति आजसम्म मैले देखेको छैन" भन्ने जुन धारणा हेमराजजीको त्यो कुरा सत्य हो ।

यस्तै ग्रन्थहरु लेख्ने कार्यमा हेमराजजी सधैं व्यस्त हुनुहुन्छ । उहाँले लेख्नुभएका अनेकन बौद्धग्रन्थहरुले नेपालको इतिहास र संस्कृतिलाई सदैव जीवित पारेको छ । यस्ता कार्यमा सदा संलग्न हुने अनेकन अभिनन्दन दिँदै वहाँको हातबाट यस्तै बहुमूल्य ग्रन्थहरु लेखिने छ भन्ने मैले आशा गरेको छु ।

लैनसिंह बाङ्देल
२०५५।५।८

अभिमत

पण्डित श्री हेमराज शाक्यज्यू नेपाली इतिहास, संस्कृति र पुरातत्वका पर्यायवाची हुनुहुन्छ । वहाँको मानसपटलमा हरेक क्षण एक न एक विषयको सृजना भइरहेको हुन्छ र वहाँको लेखनीबाट अविरल रुपमा बगिरहेको सृजनाको निर्झरीबाट नेपाली इतिहास, संस्कृति र पुरातत्वको क्षेत्रबाट सबैले आ-आफ्नो क्षमता अनुसार ज्ञान र गुण ग्रहण गरेर योग्यता बढाएका छन् । अतः ज्ञानवान् पुरुष वहाँ पण्डित श्री हेमराज शाक्यज्यूलाई मेरो सतत नमस्कार छ ।

२०५५।५।१
पुल्चोक, ललितपुर

शुभेच्छुक
जगमान गुरूङ
उपप्राध्यापक
नेपाली इतिहास, संस्कृति र पुरातत्व केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं
नेपाल ।

निगू शब्द

नेवातय्‌गु बौद्धधर्म संस्कृतिइ स्वयम्भूया दार्शनिक पृष्ठभूमि दिनाच्वंगु दु । उगु दार्शनिक पृष्ठभूमि उलेगु ज्याय् पं. हेमराज शाक्ययागु थ्व बःचाधंगु सफू ताःचाथें जुयाब्यूगु दु धाःसां अत्युक्ति जुइमखु ।

थौं कन्हे बौद्ध संस्कृतिया अनुसन्धान कर्तात, कलाकारत, मूर्तिकारत खास याना Buddhist Iconography प्रतिमा लक्षण शास्त्रया विद्यार्थीपिन्त ला झन हे उपयोगी सिद्ध जूगु दु । सफू चीधं जूसां वसपोलं बौद्धधर्मयागु सूत्र शास्त्रयात आधार कयाः विषयवस्तुयात प्रामाणिकता बियेगु कुतः याःगु दु ।

आशा दु, वसपोलयागु ल्हाःतं थुजाःगु यक्को सफू पिदनाः झीगु बौद्ध संस्कृतिया धुकू बिलिबिलि जायेकाबियाबिज्याई धैगु मन तुना ।

मीन बहादुर शाक्य
निर्देशक
नागार्जुन बौद्ध अध्ययन संस्थान
चाकुपात, यल ।

२०५५ साल श्रावण २४ गते
सापारु ।

च्वमिया थ:गु खँ

विशाल भारत व महान् देश चीनया दथुइ च्वंगु अत्युच्च शिखर च्वापुगुँया क्वसं बास यानाच्वंगु जम्बुद्वीपया मूलगु पुण्यभूमि सुन्दर, शान्त पवित्रगु नेपा:दे खः । थ्व हे नेपा:देया केन्द्रवर्ती हृदयङ्गम स्थल, प्यख्यरसं तत:जा:गु ऐतिहासिक वन, जङ्गल, पहाडं चा:हुलाच्वंगु काठमाडौं उपत्यकाया श्रीशोभा जुयाच्वंगु ज्योतिरुप श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जुल । थुकियागु महिमा अपार व अद्वितीय खः । स्वयम्भू महाचैत्यया दर्शन अनमोल व दुर्लभ खः । उकिं शिखी, विश्वभू, ककुछन्द, कनकमुनि, काश्यप एवं शाक्यमुनि गौत्तम थें जा:पिं मानव बुद्धपिसं थ:थ:गु पर्यायस सुन्दर उपत्यकाया सद्धर्मयात्राया सन्दर्भय् वसपोल श्री स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व पूजन याना: अनंलि निर्वाण जुया बिज्यात । थ्वहे कारणं थौतकं श्रीस्वयम्भू महाचैत्य मानव सभ्यता व संस्कृतिया श्रोत जुया: नं जीवित बुद्ध, धर्म, संघया छगू ज्वलन्त उदाहरण व महान दिव्य प्रतीकया रुपय् झीगु न्ह्योने युगयुगंनिसें साक्षिया रुपय् सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु जुल ।

फलस्वरुप 'स्वयम्भू' छगू विश्वय् नांदगु तीर्थस्थल जुल । चीबाहा:, देग: व विहार गुम्बातय्गु उद्‌गम स्थल बने जुल । श्रावक, महायान व वज्रयानया छगू त्रिवेणी जुल । बौद्ध व हिन्दु तय्गु सामज्जस्य निम्तिं छगू ज्वलन्त उदाहरणया लागी छगू साझागु धर्मभूमि बने जुल । स्वयम्भू थ:गु पह:यागु विशुद्ध नेपाली शैलीयुक्त छगू प्रसिद्धगु स्मारक बने जुल । सृष्टिकालयागु गर्भ दइच्वंगु अर्द्धगोलवृत्त छगू अनुपम चैत्य साबित जुल, गुकिं याना: मानव सभ्यता व संस्कृतिया प्राचीनता अध्ययन व अनुसन्धान याइपिं पुरातत्वान्वेषकतय्गु निम्तिं आशाकेन्द्र बने जुल । गनकि अनेक धार्मिक उत्सव रितिथिति, गुठी न्यायेक:वइगु छगू उत्सवकेन्द्र जुल । एवं प्रकारं विभिन्न इलय्-ब्यलय् प्राचीन-कालंनिसें विद्वान, आचार्य, भिक्षुपिसं प्रशंसा यानावइच्वंगु धर्ममूलक भूमि बने जुल । थुलि जक मखु, स्वयम्भू शान्तिपुर महाविहारय् नेपा:या बुद्धधर्म अध्ययनया लागी केन्द्रीय स्थल जुयावनेधुंकूगुलिं शिक्षामूलक भूमि जुल । विभिन्न देवदेवीपिनिगु अनगिन्ति मूर्तित जमघट जुयाच्वंगु कलाकेन्द्र स्थान बने जुल । थन अनेक पुण्यकर्म व साधनादि योग भावनाय् च्वनेगु तपोभूमि बनेजुल । शान्ति व

सुरक्षाया छगू आश्रमस्थान जुयाः नं दर्शन व चिन्तनया छगु मूहान बने जुल ।

छगू शब्दं धाय्‌गु खः धइगु जूसा पूर्वीजगतया छगू खुला संग्रहालय बने जुल । सदां दर्शनीय अखण्डज्योतिया छगू आलोक भूमि हे बने जुल ।

तर, इतिहास साक्षि दु, स्वयम्भूया अस्तित्वय् सुनानं गनं आरोप पुरय् याये फइमखु । वसपोलया दिंव्यानुभावं थन बुद्ध, धर्म, संघया ज्योति च्याना हे च्वनी । थन हे महायान बुद्धधर्म सदा सर्वकालया लागी थिनां हे च्वनी ।

थुजाःगु गौरवमय अत्यन्त महत्वपूर्ण प्रसिद्धि प्राप्त अनुपम श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु दर्शन स्पर्शन एवं चिन्तन तथा अध्ययनया लागी युगयुगंनिसें देशदेशान्तरं विविध विद्वान्, आचार्य, भिक्षु एवं श्रद्धालु भक्तजनपिं, अतिथिगणपिं वयावन । उपिं मध्ये गुलिसिनं थन हे अनेक धर्मकीर्ति तयाथकल । गुलिं आजीवन थन हे च्वनावन । थ्व हे भ्वलय् वर्तमान मित्रराष्ट्रया शाही अतिथि महानुभाव राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति एवं मन्त्रीगण कूटनैतिक तथा विद्वान पर्यटक आदिपिसं नं इलय् - ब्यलय् स्वयम्भू दर्शन व पूजन तथा निरीक्षण यासें उचित सन्मान यानावइच्वंगु सकसिनं सियाच्वंगु हे दु, खनाच्वंगु हे दु । थुगु थासं थुगु किसिमं परम्परागत विश्ववन्धुत्व स्थापना जुजुं वनाच्वन । अज्ज थ्व थाय् छगू पुरातत्व, इतिहास, धर्म, संस्कृति, कला विषयय् अभिरुचि दुपिं विद्वान्‌पिनिगु लागी अध्ययन अनुसन्धानार्थ छगू सजीव संग्रहालय तुल्य जुयाच्वंगु दु ।

नेपाःया सम्पूर्ण बौद्ध विहार, तीर्थ, गुम्बा, लाछि, ननि, चुक, गल्लि व पर्वत पर्वतय् प्रस्थापित चैत्यया विकासक्रम हे वसपोल श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु अनुरुपं हे खः । थ्व हे श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया आदर्शगुणप्रति ध्यान आकर्षित जुयाः स्थानीय श्रद्धालु भक्तजनपिसं थःथपिंगु दान शील श्रद्धा भक्ति अनुसारं इलय्-व्यलय् उपयुक्त स्थान स्थानान्तरे वसपोल पञ्चबुद्धात्म श्रीस्वयम्भू धर्म-धातुया प्रतिनिधित्व स्वयम्भूचैत्य, धातुचैत्य, परिभोगचैत्य, धर्मचैत्य एवं उद्देश्यचैत्य स्थापना यानावइच्वंगु दु । थ्व स्थिति बन्देज बौद्ध इतिहासया परम्पराय् थःगु हे महत्व दु, गौरव दु ।

झीगु धर्म, संस्कृति, कला, कौशल एवं पुरातत्व व इतिहासया क्षेत्रय् अतिकं च्वजा:गु पृष्ठभूमि दइच्वंगु थ्वंकयात वर्तमान झीगु समाजं लोमंका: तिरष्कारया रुपय् परिणत जुजुं वइच्वंगु इलय् शुभ संयोगवश जिम्ह हितैषी पासा दाजु बेखाज्योती शाक्यया कुलपुत्र श्रद्धालु उपासक प्रेमरत्न शाक्यजुं मदुम्ह थ: अबुजुया सुखावति कामना यासे थुगु प्रस्तुत पुस्तक च्वकेब्यूगु ख: । थुगु पुस्तक प्रकाशनया निम्तिं सकल परिवारया सद्धर्मचित्त उत्पत्ति जुया: आवश्यक आर्थिक गुहालि प्रदान या:गु जुल । थुगु कार्यस अनुमोदन या:पिं थ:म्ह धर्मपत्नी अष्टकुमारी, काय्पिं-अमर, मनोज, उमेश व म्ह्याय् संगीता अले तता रत्न, दाजु आशारत्न भोत मनोहरादेवी प्रभृत्ति सकलया हर्षचित्त जुया: प्रकाशन यानाब्यूगु जुल ।

थुगु पुस्तक प्रकाशन कार्यस प्रेस सम्बन्धी ज्या-खँय् चिन्तन व मनन याना: हार गुहार यानाबिज्या:पिं पासा हेराकाजी वज्राचार्य व बेखाराज वज्राचार्य लिसें प्रेस कपि च्वया: गुहालि याना: ब्यूम्ह मय्जु रमिला शाक्य, फोटो कयाब्यूम्ह राजेन्द्र शाक्य, वैरोचन तथागतयागु प्रतिमूर्ति च्वया: ब्यूम्ह राजकुमार शाक्य आदि सकल सहयोगीपिन्त दुनुगलंनिसें हार्दिक कृतज्ञता व धन्यवाद प्रदान यानाच्वनागु जुल ।

थुगु पुस्तक प्रकाशन जूगु पुण्यानुभावं देश, नरेश व जनताया ननानं स्वस्ति कल्याण मङ्गल जूगु स्वये दयेमा धका: पञ्चबुद्धात्मक श्रीस्वयम्भूया चरण कमलस न्हिथं प्रार्थना याना च्वना । अस्तु ।

दिं ल्या :-ने.सं. १११८ गुंला पारु ।
बि.सं. २०५५
बु.सं. २५४२

हेमराज शाक्य
जयश्री विहार, थैना ।
महाबुद्ध, यल ।
फोन नं. ५-२३२५०

नमो रत्नत्रयाय ।

नेपाःया बौद्ध संस्कृतिइ स्वयम्भू चैत्यया महत्व

नेपाःया बौद्धविहार, तीर्थ, गुम्बा एवं लाछि, ननि, चुक गल्लि व पर्वत पर्वतय् प्रस्थापित चैत्यया विकामक्रम हे वसपोल श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु देन खः । हानं, बौद्ध संस्कार जन्मंनिसें चूडाकर्म, विवाह, दीक्षा तथा मृत्युसंस्कार व श्राद्धकर्म आदि विधि विधानय् तक नं पञ्चज्ञान पञ्चबुद्धात्मक श्रीस्वयम्भूयात परिलक्षित यासे विशेष स्थान प्रदान यानावइच्वंगु खनेदु । थुलि जक मखु, अज्ज नेपाःमि बौद्धतय्गु रितिथिति कुतुकुलाः दुहांवनाः स्वत धाःसा "चिं भिंभिं कायेयोसा दुहाँदुहाँ वा" धयातःगु थें उकि दुने दुहाँ दुहाँवना स्वत धाःसानं श्रीस्वयम्भू ज्योतिरुप प्रभाश्वर धर्मकाययागु ज्ञान, ध्यान सुलाच्वंगु खनेदइ । उदाहरणया लागी प्रसङ्गवस निगू प्यंगू खँ पाठकपिनिगु न्ह्योने प्रस्तुत यानाच्वना -

भ्मी नेपाःमि बौद्धतय्सं छुं ततःधंगु धर्मकर्म याइबलय् थःथःपिनिगु छेँया मूलुखा फुसय् पञ्चबुद्ध अंकित यानाः चाचिं च्वकेगु चलन दु । थ्व खः- उच्चकोटी दर्शनया प्रतिनिधित्व यानाच्वंपिं पञ्चकुलया अधिष्ठातृ देवता श्रीस्वयम्भू पञ्चबुद्धयात दुहाँवक्वपतिं पिहाँवक्वपतिं धया थें छ्यं क्वछुनाः वन्दना यानाः स्वागतसत्कार निम्तिं आश्रयस्थान शरणस्थान धकाः भावना याकावइच्वंगु जुल । थुकिं स्पष्ट जू, नेपाःमि बौद्धत पञ्चबुद्धया उपासकत खः धइगु । अज्ज वास्तु निर्माण विधि अनुसार छेँ दनिइबलय् छेँयात स्थिरोभव वाक्य ब्वनाः न्यंकेमाः, गुगु स्थिरोभव वाक्यय् छेँया दकले-सकले च्वय्च्वंगु थैमायात वैरोचन तथागतयागु संज्ञा वियातल । व थें पञ्चभ्याःयात पञ्चबुद्ध । भ्मीसं मचाबलय् सर्वप्रथम विद्यारम्भ यायेतः न्हापालाक हे ग्वन्हलय् वसपोल श्रीस्वयम्भू धर्मधातुवागीश्वरयात लुमंकाः "ॐ नमोवागीश्वराय" धकाः ब्वनावयाच्वना, सय्कावयाच्वना । थ्व परम्परागत न्हापांनिसें छ्यलावयाच्वना । नेपाःमि बौद्धतय्सं वसपोल श्रीस्वयम्भू धर्मधातुवागीश्वरयात गुबलें लोमंके फइमखु ।

अज्ज भीसं थ्व नं धयावयाच्वना - चिकुलां निभालय् च्वनेयलय् निभाः मत्वलकि स्यंगुद्योः श्रीस्वयम्भूयागु नामोच्चारण याना प्रकृतियात धम्कि बियाच्वना - 'हुंकन धाःसा तो तो, थन धाःसा मतो मतो, त्वय् ला मत्वय् ला स्यंगुद्योःया पालि निपा माःगि ।' थुकिं सिइदु, ज्ञानविज्ञान छुं मस्युनिपिं मस्तय्सं हे स्यंगुद्योःया नां कायेवं श्रीसूर्य प्रकाश जुइ, निभाः त्वइ, सुपाँय् चिलावनी धइगु आत्मविश्वास यानावइच्वन तिनि । नेपाःया बौद्ध परम्परानुसार बंदे छुइगु, पय्थः लुइगु, नायोः लुइगु, थपा त्वय्गु व सम्यक्, नरौं, पञ्जरौं आदि जुइगु लसताय् भ्वय् न्याय्किइवले नं थासंद्योः धकाः चीबाहाः द्योः न्ह्योने तयाः भ्वय् नयावइच्वंगु नं खनेमदुगु मखु । हानं दीक्षा थें जाःगु रहस्यक्रिया जुइबलय् नं सप्ताभिषेक, दशाभिषेक व चतुर्दशाभिषेक थें जाःगु अनुत्तरयोग- तन्त्र अनुसार विधि जुइबलय् पञ्चबुद्ध चिन्हांकित मुकूटाभिषेक बिइगु यानावइच्वंगु खनेदु । थुलि जक मखु गुरु वज्राचार्यपिसं षोदशलास्या कयाः पूजा याइबलय् यज्ञ होमया पूर्णाहुति आदि जुइबलय् पञ्चबुद्ध मुकूटं पुयाः पञ्चबुद्धयात इलय्-ब्यलय् थासं थासय् उच्चकोटि स्थान बियाः सम्मान यानावइच्वंगु खनेदु । सूत्रतन्त्रपाखें नं असंख्यय् तःधनाच्वंगु त्रिकालबुद्धपिसं प्रशंसा यानातःगु भीगु विहार विहारय् ब्वनावइच्वंगु नामसंगीति नं आखिरय् थ्व हे पञ्चबुद्धया ज्ञान पञ्चज्ञान संग्रहया रुपय् मानय् यानावइच्वंगु धाय्फु । थ्व हे कारणं जुइफु, स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर व आर्यनामसंगीति निम्हं छम्ह खः धइगु चीबाहाः चीबाहालय् धर्मधातुवागीश्वरया मूर्ति तयाः क्यनातःगुलिं स्पष्ट जू । अज्ज धात्थें धाय् धाःसा क्रियातन्त्र, चर्यातन्त्र, योगतन्त्र व अनुत्तरतन्त्रपाखें पिज्वःपिं वाह्य गुह्य अभ्यन्तरया देवदेवतापिसं नं धारण यानाच्वंगु पञ्चभूषण चक्रि, कुण्डल, कण्ठी, रोचक, मेखलाया अर्थ विशुद्धि बिचाः यानास्वत धाःसा नं थ्व हे पञ्चबुद्धया पञ्चज्ञानया प्रतीकात्मक रुप खः धकाः तन्त्रय् उल्लेख यानातःगु खनेदु । हानं भीसं भावना यानाः पूजा यानाः वयाच्वनापिं विभिन्न देवदेवतापिं नं थ्व हे पञ्चबुद्धया कुलपाखें पिहाँवयाच्वंपि खः धकाः वर्णन यानातल । थुलि आदिं विस्तार वर्णन यानातल ।

मध्य वैरोचन ।

RAJ KUMAR SHAKYA
2055-4-19

स्वयम्भू चैत्यया मध्य भागस अवस्थित वैरोचन तथागतया विवरण

१. वैरोचनया शब्दार्थ -

लोचना वज्रसत्वानां दीप्यमाना स्वभावत: ।
ज्ञानं तथागतं शुद्धं तद्वैरोचन मुच्यते ॥

२. शक्ति	-	वज्रधात्वेश्वरी ।
३. काय्	-	समन्तभद्र बोधिसत्व ।
४. भलि	-	शीततारा ।
५. कुल	-	चक्रकुल ।
६. ज्ञान	-	सुविशुद्ध धर्मधातु ।
७. भुवन	-	वज्रधातु ।
८. तत्व	-	जलतत्व ।
९. वर्ण	-	श्वेत वर्ण ।
१०. वीजाक्षर	-	ॐकार ।
११. वर्णाक्षर	-	'क' वर्ग (क, ख, ग, घ, ङ) ।
१२. हस्तमुद्रा	-	बोध्यङ्ग ।
१३. वाहन	-	सिंह ।
१४. इन्द्रिय	-	चक्षु ।
१५. समय	-	ब्रम्हमुहूर्त ।

१६. दिशा - उध भाग ।

१७. गुण - शान्त रुप ।

१८. वैरोचनया कुलं उत्पति जूपिं :-

उष्णीषविजय, नामसंगीति, मारीचि, सितातपत्रा, महासाहस्रीप्रमर्द्दनी, वज्रवाराही, ग्रहमातृका, परमाश्ववज्र, योगाम्बर, कालचक्र, प्रज्ञापारमिता, महाप्रत्यंगिरा, नैरात्मा, वज्रयोगिनी इत्यादि ।

स्तोत्र

मध्य वैरोचनं बुद्धं मध्य समन्तभद्रक: ।
मध्य सिंहासनं पद्मं श्वेतवर्ण नमोऽस्तुते ॥

पूर्व दिग स्थित अक्षोभ्य ।

१६. दिशा - पूर्व ।

१७. गुण - ज्ञान रुप ।

१८. अक्षोभ्य कुलं उत्पति जूपिं :-

चण्डमहारोषण, हेरुक, चक्रसम्वर, महामाया, अचल, विघ्नान्तक, वज्रहूँकार, त्रैलोक्यत्रिजय, वज्रसत्व, वज्रधर, वज्रयोगिनी, बुद्धकपाल, भुतडामर, वज्रज्वालानलार्क इत्यादि ।

अक्षोभ्य स्तोत्र

पूर्व अक्षोभ्यसम्भव वज्रपाणि महाबलः ।
गजवाहन सम्पूर्ण नीलवर्ण नमोस्तुते ॥

दक्षिण दिग स्थित रत्नसंभव ।

स्वयम्भू चैत्यया दक्षिण भागस अवस्थित रत्नसम्भव तथागतया विवरण

१. रत्नसम्भवया शब्दार्थ -

'रत्नानि प्रभवन्त्येव बुद्धादि नियतो ध्रुवम् ।
ज्ञानं सत्वार्थ युक्तं तद् रत्नसम्भव मुच्यते ॥

२. शक्ति - मामकीतारा (रत्नतारा) ।

३. काय् - रत्नपाणी बोधिसत्व ।

४. भलि - रत्नतारा ।

५. कुल - रत्नकुल ।

६. ज्ञान - समता ज्ञान ।

७. मुद्रा - वरद मुद्रा ।

८. तत्व - पृथ्वीधातु (पातनी) ।

९. भुवन - रत्नावती भुवन ।

१०. वर्ण - पीत वर्ण ।

११. वीजाक्षर - त्राँकार ।

१२. वर्णाक्षर - 'ट' वर्ग (ट, ठ, ड, ढ, ण) ।

१३. वाहन - अश्व ।

१४. इन्द्रिय - घ्राण ।

१५. समय - मध्यान्ह ।

१६. दिशा - दक्षिण ।

१७. गुण - वरदान रुप ।

१८. रत्नसम्भवया कुलं उत्पति जूपिं :-

वसुन्धरा, अपराजिता, महाप्रतिसरा, रत्नवीर महाकाल, प्रशन्नतारा, जम्बल इत्यादि ।

रत्न सम्भव स्तोत्र

दक्षिण रत्नसम्भव रत्नपाणि महातेजाः ।
तुरंगवाहन सम्पूर्ण पीतवर्ण नमोस्तुते ॥

पश्चिम दिग स्थित अमिताभ ।

स्वयम्भू चैत्यया पश्चिम भागस अवस्थित अमिताभ तथागतया
विवरण

१. अमिताभया शव्दार्थ -

अप्रतिष्ठित निर्वाण अलिप्तं भव निर्वृत्तौ ।

असंख्यगुण संयोगात् अमिताभः स उच्यते ॥

२. शक्ति - पाण्डूरातारा (पद्मिनीतारा) ।

३. काय् - पद्मपाणी लोकेश्वर(सृष्टिकर्ता लोकेश्वर)।

४. भलि - भृकुटीतारा ।

५. कुल - पद्मकुल ।

६. ज्ञान - प्रत्यवेक्षणाज्ञान ।

७. भुवन - सुखावती भुवन ।

८. मुद्रा - ध्यान मुद्रा ।

९. तत्व - अग्नि (तेजोधातुराकर्षणी) ।

१०. वर्ण - रक्त वर्ण ।

११. वीजाक्षर - ह्रींकार ।

१२. वर्णाक्षर - 'त' वर्ग (त, थ, द, ध, न) ।

१३. वाहन - मयूर ।

१४. इन्द्रिय - जिव्हा ।

१५. समय - अपरान्ह ।

१६. दिशा - पश्चिम ।

१७. गुण - करुणा रुप ।

१८. अमिताभया कुलं उत्पति जूपिं :-

अवलोकितेश्वर, पद्मिनीतारा, कुरुकुल्ला, महाशीतवती, अमोघपास लोकेश्वर, षड्क्षरी लोकेश्वर, भृकुटी, सप्तशतिका हयग्रीव इत्यादि ।

अमिताभ स्तोत्र

पश्चिम अमिताभव पद्मपाणि कृपावन्तं ।
मयूरवाहन सम्पूर्ण रक्तवर्ण नमोस्तुते ॥

उत्तर दिग स्थित अमोघसिद्धि ।

स्वयम्भू चैत्यया उत्तर भागस अवस्थित अमोघसिद्धि तथागतया विवरण

१. अमोघसिद्धिया शब्दार्थ -

सर्वसत्वार्थ कर्माणां प्रसाधक तमः स्वयम् ।

अबन्ध्यं तत् महाज्ञानं अमोघसिद्धिरुच्यते ॥

२. शक्ति	-	आर्यतारा ।
३. काय्	-	विश्वपाणी ।
४. भलि	-	विश्वतारा ।
५. कुल	-	कर्मकुल ।
६. ज्ञान	-	कृत्यानुष्ठान ज्ञान ।
७. भुवन	-	अमोघवती भुवन ।
८. मुद्रा	-	अभय मुद्रा ।
९. तत्व	-	वायु (वायुधातु पद्मनृत्येश्वरी) ।
१०. वर्ण	-	हरित वर्ण ।
११. वीजाक्षर	-	खँकार ।
१२. वर्णाक्षर	-	'प' वर्ग (प, फ, ब, भ, म) ।
१३. वाहन	-	गरुड ।
१४. इन्द्रिय	-	काय ।
१५. समय	-	रात्रि ।

१६. दिशा - उत्तर ।

१७. गुण - विद्या रुप ।

१८. अमोघसिद्धिया कुलं उत्पति जूपिं :-

वज्रामृत, खडिरवतीतारा, महाश्रीतारा, आर्यतारा, पर्णशवरी, महामायुरी, वश्यतारा, शीततारा इत्यादी ।

अमोघसिद्धि स्तोत्र

उत्तर अमोघसम्भव विश्वपाणि विद्याधरः ।
गरुड वाहन सम्पूर्ण श्यामवर्ण नमोस्तुते ।।

थ्वीगु नेवाः बौद्ध समाजय् श्रद्धालु दानपतिया मू लुखाफुसे पञ्चबुद्ध च्वकेगु छगु बौद्ध संस्कृतिया परम्परा जुयाच्वंगु दु ।

उगु परम्परा थथे खः :-

१) तीर्थसेवा पूर्ण जूगु लसताय् ।

२) देखा न्याय्कीगु छेँया मू लुखाफुसे ।

३) सहस्राहुति होमयज्ञ याइम्ह दानपतिया मू लुखाफुसे ।

४) लक्षाहुति होमयज्ञ याइम्ह दानतिया मू लुखाफुसे ।

५) अयुताहुति होमयज्ञ याइम्ह दानपतिया मू लुखाफुसे ।

६) पञ्चायन महोत्सव न्याय्कीगु इलय् ।

७) मयनारोहण सीछ्रापूजा याइबले ।

८) सख्वापा न्याय्कीबले ।

९) छत्तिसम्वर पूजा न्याय्कीबले ।

१०) नरां (पञ्जरा) न्याय्कीबले ।

११) सम्यक महादान पर्व न्याय्कीबले ।

१२) बाहाः पूजा न्याय्कीबले ।

१३) वँलाः न्याय्कीबले ।

१४) लुचिद्यो थाकीबले ।

१५) चिभाद्यः स्थापना याइबले ।

१६) धर्मधातु, वज्रधातु स्थापना याइबले ।

१७) विहार प्रतिस्था याइबले ।

१८) कलात्मक भवन (चूखँगु छेँ) पनिस्था याइबले ।

१९) ज्या: जंको याइबले ।

२०) जलमण्डप स्थल निर्माण याइबले ।

२१) नाग साधन कर्म याइबले ।

२२) पुखू, जः न्हूं, हिति, तुं सम्पन्न याइगु लसताय् ।

२३) नवग्रन्थ च्वकेज्या सम्पन्न जुइबले ।

२४) लक्षावति प्रज्ञापारमिता च्वकेज्या सम्पन्न जुइबले ।

२५) भव्यमूर्ति प्रतिस्था कार्य सम्पन्न जुइगु लसताय् ।

२६) विवाह व्रतवन्धया लसताय् ।

२७) उच्चस्तरीय अतिथि महोदयपिनिगु स्वागत याइगु इले ।

२८) वज्रधातु देगुरिक्रम विधिकर्म याइबले ।

सहायक शोध ग्रन्थ

१) स्वयम्भू महाचैत्य ।

२) स्वयम्भू पुराण ।

३) साधन समुच्चय ।

४) क्रिया समुच्चय ।

५) बौद्ध स्तोत्र संग्रह ।

६) प्रज्ञोपाय विनिश्चयसिद्धितन्त्र ।

७) सम्वरोदय तन्त्र ।

८) वुद्धमूर्ति छगु अध्ययन ।

९) महायानी बौद्ध देवता नाम सूचि ।

१०) गुह्य समाज तन्त्र ।

वन्दना

वन्दना पूजना देशना अध्येषणा ।
याचना अनुमोदना परिणामनानं याना ॥

धर्मधातु ज्ञान याक्यं व्याक्क धर्म संयोग या ।
हेतु प्रत्यय क्येने यातः बोध्यङ्ग मुद्रा याकम्ह ॥
तुयूगु वर्ण शान्तरुप लक्ष्य स्वच्छ शुद्धम्ह ।
सिंह गस्य मध्य दिगे आनन्दं बिज्याकम्ह ॥

वैरोचन मुनियागु चरण कमले वन्दना ॥१॥धु॥

आदर्श ज्ञान याक्यं सत्व हितः कारणं ।
सद्धर्म स्थिरः यायेत भूमिथिया बिज्याकम्ह ॥
वचुगु वर्ण ज्ञानरुप आकाशथ्यें अनन्त म्ह ।
किसि गस्य पूर्व दिगे आनन्दं बिज्याकम्ह ॥

अक्षोभ्य मुनियागु चरण कमले वन्दना ॥२॥धु॥

समता ज्ञान याक्यं चिन्तामणि रत्नं थ्यें ।
प्राणिपिनित धाःगु बियेत वरदमुद्रा याकम्ह ॥
म्हासुगु वर्ण वरदरुप पृथ्वीथ्यें अचल स्थिरम्ह ।
सल गस्य दक्षिण दिगे आनन्दं बिज्याकम्ह ॥

रत्नसम्भव मुनियागु चरण कमले वन्दना ॥३॥धु॥

प्रत्यवेक्षणा ज्ञान याक्यं अमितप्रभ करुणा ।
प्राणिपिनिगु हित यायेत ध्यानमुद्रा याकम्ह ॥
ह्याउँगु वर्ण कारुण्य रुप मिं थ्यें तुयुजः बिइम्ह ।
म्हय्खा गस्य पश्चिम दिगे आनन्दं बिज्याकम्ह ॥

अमिताभ मुनियागु चरण कमले वन्दना ॥४॥धु॥

कृत्यानुष्ठान ज्ञान याक्यं अचिन्त्य उपाय कौशल्य ।
प्राणिपिनित त्राण बियेत अभयमुद्रा याकम्ह ॥
वाउँगु वर्ण श्रृष्टि रुप फय् थ्यें न्यंक व्याप्तम्ह ।
गरुड गस्य उत्तर दिगे आनन्दं बिज्याकम्ह ॥

अमोघसिद्धि मुनियागु चरण कमले वन्दना ॥५॥धु॥

न्यागू तत्व व न्यागू स्कन्ध भिंगुया हेतु प्रत्ययं ।
चक्षु, श्रोत्र, घ्राण, जिव्हा, काय, न्यागुया कारणं ॥
मन स्वरुप धर्मधातु चित्त चैतन्य चैत्य स ।
प्राणिपिनिगु दुःख फुक्यत ज्ञान ज्योति मतच्याका ॥

आदिबुद्ध स्वयम्भुया चरण कमले वन्दना ॥६॥धु॥

च्वमिः सूर्यमान वज्राचार्य

स्व. बेखाज्योति शाक्य

स्व. हेरामाया शाक्य

८३ दँया उमेरय् अबु बेखाज्योति शाक्य, वि.सं. २०५४ चैत्र २३ गते आइतबारया दिनस एवं ६५ दँया उमेरय् मां हेरामाया शाक्य, २०४७ आषाढ २३ गते सोमवार दिनस मदुगु जुल ।

प्रस्तुत पुस्तक प्रकाशन जूगु पुण्यानुभावं दिवंगत माता पिता सुखावति भूवनस बास लाय्मा धयागु कामना यानागु जुल ।

- प्रेमरत्न शाक्य

अन्वेषक तथा लेखक हेमराज शाक्यया पिदंगु धुंकूगु कृति

१ नेपाल लिपि संग्रह
२ बौद्धविहार व ग्रन्थ सूची
३ बौद्ध शिक्षा प्रथम भाग
४ आर्यावलोकितेश्वर परिचय
५ बौद्धकला अनुसन्धान सूची
६ नेवारी वर्ण परिचय
७ कुम्भेश्वर इतिहास
८ लिपि विकास तालिका
९ नेपाल संस्कृतिया मूलुखा
१० लिच्छवि अभिलेख प्रकाश
११ कोलोफोन्स एण्ड इन्स्क्रीप्सन्स (डा. तुल्सीराम वैद्य नापं)
१२ स्वर्वर्ण महाविहार परिचय
१३ भूपतीन्द्र मल्ल विरचित विक्रम चरित्र नाटक (सम्पादन: सत्यमोहन जोशी नापं)
१४ स्थिरोभव वाक्य
१५ बौद्धनाथस्तुप इतिहास
१६ त्रिभाष युक्त आर्यभद्रचरी
१७ मयूरवर्ण महाविहार इतिहास
१८ नेपाल लिपि प्रकाश
१९ माणिगल राजप्रसाद (मंगलबजार)
२० पूच्वः छगू अध्ययन
२१ इल्हने सम्यक्
२२ बुद्धमूर्ति छगू अध्ययन
२३ आर्यनामसंगीति परिचय
२४ श्री स्वयम्भू महाचैत्य
२५ विद्याधरी विजयेश्वरी परिचय
२६ भास्करकीर्ति महाविहार (यटखा)
२७ स्वर्वर्ण महाविहार तालपत्र अभिलेख
२८ डकुमेन्ट्स फ्रम दि स्वर्वर्ण महाविहार (सम्पादन: वर्नहार्डक्वलभर नापं)
२९ हिरण्यवर्ण महाविहारया पिण्डपात्र अभिलेख
३० सम्यक् महादान गुथि
३१ वैश्रवर्ण महाविहारया संक्षिप्त परिचय
३२ श्री ५ महेन्द्र स्मृति अभिलेख (सम्पादन: ईश्वरमान श्रेष्ठ नापं)
३३ आर्यनामसंगीति ताराशतनाम स्तोत्र भद्रचरी
३४ महाबुद्ध मन्दिर इतिहास
३५ यलया विहार, चैत्य व धर्मधातुया सूची
३६ न्हूवँया लसताय् भिंतुना
३७ स्वर्वर्ण महाविहारया विभिन्न अभिलेख
३८ बौद्धविधि कयं मचा जंकु
३९ बुङ्गमलोकेश्वर सांस्कृतिक पृष्ठभूमि
४० न्हूवँया लसताय् भिंतुना
४१ इल्हने सम्यक् इतिहास थ्वया ज्याझ्वः
४२ बुङ्गमलोकेश्वर छगू शिलापत्र अनुदित
४३ पूजार्पण व पुण्य प्रशंसा
४४ त्रिशरण गमन शिक्षा धारणी पाठचर्या
४५ महायानी बौद्ध देवता नाम सूची
४६ धर्म संस्कृतिया बसुजा ज्वलं (सचित्र)
४७ यशोधर महाविहारस्थित मंजुश्रीया छगू इतिहास
४८ चैत्यया थःगु आत्मकथाः संक्षिप्त इतिहास
४९ वसुन्धराया सांस्कृतिक पृष्ठभूमि
५० शान्तिपुर गुफाया परिचय
५१ स्वर्वर्ण महाविहार छगू अध्ययन
५२ अक्षेश्वर महाविहार पूच्वः छगू अध्ययन
५३ नेपाःया बौद्ध सांस्कृतिक सम्पदा
५४ महायानी बौद्धग्रन्थ सूची
५५ आर्य अपरिमिता सूत्र (अनुवाद)
५६ बुद्ध जन्म, बोधि व महापरिनिर्वाणया प्रस्तर मूर्ति कला परिचय
५७ प्रज्ञापारमिता सफू म्हसिइके
५८ भद्रकल्पिकसूत्रानुसार द्वलछि व प्याम्ह बुद्धपिंगु नाम अनुस्मरण सूची
५९ महाबोधिमण्डप विहार महाबुद्ध देगः संक्षिप्त परिचय
६० गुंलाधर्मया महत्व व थ्वया ज्याझ्वः
६१ श्री वसुन्धरादेवी म्हसिइके संक्षिप्त परिचय
६२ बुद्धया श्री चरण पादुका छपाः पौभाः
६३ रक्षेश्वर महाविहार पूच्वः, क्वथुबहि संक्षिप्त परिचय
६४ श्री स्वयम्भू चैत्यया गर्भगृहस बिज्यानाच्वंपिं पञ्चतथागतया मूर्ति संक्षिप्त परिचय